

priznava prvenstvo splitske cerkve (*iam ecclesiam vestram in matrem et dominam recognoscere destinavi*), v zameno pa od splitskega nadškofa – in kar je še pomembnejše, hkrati tudi papeškega legata – Ranieriija pričakuje, da mu bo pri papežu izposloval palij (*ita tamen, quod mihi ad pallium ad vestrum servitium a curia romana inquirendum tanquam in negotio proprio curiosius existatis*) kot znanak definitivne potrditve barske nadškofije. Drugič, samostalnik *coniectura* ima več pomenov, tako, da Peričičev prevod v »pokušaj« (str. 170, 175; enkrat tudi v »nagadanje« str. 225), na podlagi česar sklepa, da Letopis do 1177 še ni bil napisan v končni redakciji, ni obvezujoč in edini veljaven. Večina slovarjev opredeljuje to besedo z: domneva, mnenje, razlaga in vedeževanje (Wahrsagung). Šišić (O. c., str. 72) in za njim tudi V. Mošin (*Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950, str. 27) prevajata ta pasus iz nekih drugih izvora, kar mislim, da je veliko bolj v skladu s kontekstom, v katerem se *coniectura* pojavlja kot Peričičev prevod, tako, da so njegovi zaključki v tej smeri vsekakor presmeln. In tretjič, dvom, da se pod tem samostalnikom skriva Letopis, utrjuje tudi primerjava podatkov, kaj nam o odnosu barske in splitske cerkve sporoča Letopis in kaj omenjena listina. Po Letopisu sta bili salonitanska in dukljanska nadškofija ustanovljeni hkrati na državnem zboru na Duvanjskem polju za celo kraljestvo (Belo in Rdečo Hrvaško, oz. spodnjo in zgornjo Dalmacijo); po Gregorjevem pismu pa je samo salonitanska cerkev *totius Damatie dominatum et primatum quodam obtinuit* in je dukljanska cerkev postala metropolijska šele s pristankom salonitanske; torej *kasneje*. Gregor se torej o prvenstvu salonitanske cerkve ni mogel podučiti iz Letopisa, ker ta trdi nekaj drugega. Celo nasprotno, lahko bi tudi trdili, da Gregor sploh ni mogel biti avtor Letopisa, saj listina iz 1177, katere Gregorjevo avtorstvo je nesporno, trdi glede začetkov dukljansko-barske nadškofije nekaj drugega kot Letopis! Vendar je to interpretacija, za katero mislim, da je podobno kot Peričičeva bliže špekulaciji.

Za terminus *ante quem* nastanka Letopisa predstavlja Peričiču listina iz 1189, datirana *apud Ragussii civitatem*, s katero Desislava, žena zadnjega neodvisnega dukljanskega kneza Mihajla, prepušča dubrovniški komuni dve ladji. Med pričami, ki so prisostvovala temu pravnemu poslu, je na prvem mestu naštet barski nadškof (*Antivarensis antistes*) Gregor (integralni tekst listine glej v prilogi 5 Peričičeve knjige ali A. Vučetić, *Spomenici dubrovački*, Srd. V, 1906, 54–55). Peričiču je ta listina znak, da je Duklja že prišla pod oblast raškega velikega župana Štefana Nemanje in da sta Desislava, vdova kneza Mihajla in nadškof Gregor kot begunca prišla v Dubrovnik in da je torej tudi Letopis, ki je nastal v Duklji, moral biti napisan pred tem časom (str. 175, 231 sl., 235). Peričič je tudi v tej listini videl več od dejanske vsebine. Pred vsem nam je seveda šele dolžan dokaz, da je bil Gregor res avtor Letopisa. S poskusom umestitve nastanka Letopisa v čas, ko je bil Gregor barski nadškof, namreč *šele poskuša dokazati*, da je bil Gregor avtor Letopisa, tako, da se tu vrti v krogu in dokazuje nekaj s tistim, kar naj bi šele dokazal! Zato je pojavljanje Gregorja v seznamu prič neke listine praktično irelevantno za določanje zgornje časovne meje nastanka Letopisa. Drugi problem Peričičeve interpretacije se pojavi, če podrobneje pogledamo navedeno listino. V svoji notranji zgradbi vsebuje elemente, ki so tipični za notarski instrument: invokacijo, datacijo, dispozicijo, seznam prič (ki je v notarskih instrumentih sicer ponavadi takoj za datacijo) in podpis notarja (*et ego diaconus Marinus et unius notarius interfui et hoc scripsi*), medtem ko obstoj notarskega znaka iz objave na žalost ni razviden. Po svoji vsebini pa se instrument *ne oddaljuje* od pravnega posla in modalitet, po katerih je bil sklenjen, tako, da je za analizo razmer v Duklji v tistem času neuporaben. Z drugimi besedami povedano, pred seboj imamo navadno pogodbo med dvema strankama, kakršnih je (bilo) še na stotine, ki je v svojem tekstu skoncentrirana samo na vsebino pogodbe in nam o nagibih, povodih in vzrokih, ki so pripeljali do nje, ne pove nič (to bi eventualno lahko izvedli iz arenge, še bolj pa iz naracije listine; elementov, ki jih notarski instrument praviloma ne vsebuje). Zato menim, da so zaključki o begunstvu Desislave – ki mimogrede povedano, kar pa za nas ni nepomembno, ob sklenitvi pogodbe ni bila vdova, kot misli Peričič (str. 232) ampak žena (*uxor*) dukljanskega kneza Mihajla, kar avtomatično zavrača vse špekulacije, da je v Dubrovnik prebežala po moževi smrti, kakršna koli naj bi ta že bila – in Gregorja v Dubrovnik na podlagi listine iz 1189 brez prave podlage. Dejstvo, da sta 1189 bila v Dubrovniku, še ne pomeni, da sta tam bila kot begunca.

Tako vidimo, da je Peričičev poskus umestitve nastanka Letopisa v čas barskega nadškofa Gregorja na zelo trhljih nogah. Tudi drugi argumenti so bolj indici kot dokazi za Gregorjevo avtorstvo Letopisa. Na žalost se ni ohranilo, ali pa sploh ni bilo napisano, nobeno (drugo) Gregorjevo delo, ki bi omogočalo primerjavo z Letopisom in na tak način pomagalo razrešiti to težko vprašanje avtorstva. Peričič je v svoje raziskave vložil veliko truda in znanja, prezentiral problematiko v vsej njeni širini, z bisturno analizo razjasnil marsikatero mesto virov in pokazal, da spada Gregor v najožji krog oseb, ki bi lahko bile avtor Letopisa. Ali je resnično bil prav on, pa ostaja, vsaj zame, še vedno odprto.

Peter Štih

Antun Vramec, **Kronika 1578**. Alojz Jembrih, **O Vramčevoj Kronici**. Zagreb–Varaždin 1992. 144 in ločeno 100 strani.

Leta 1578 je natisnil prvi ljubljanski tiskar Janez Mandelc (Mannel, Manline) prvo hrvaško tiskano zgodovinsko delo: Kronika vezda [= zdaj] znovich zpravljena Kratika Slououenzkim jezikom po D. Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebchkom. Stampane v Lublane po Iuane Manline, leto. M.D.LXXVIII. S tem je postal zagrebški kanonik Antun (Antol) Vramec, rojen leta 1538 v Ormožu ali v okolici in ob izidu Kronike župnik v Brežicah, začetnik hrvaške kajkavske književnosti. Od leta 1584 do svoje smrti 1588 je bil Vramec župnik v Varaždinu, kjer je leta 1586 izšla prav tako pri Mandelcu, ko je ta krajši čas deloval v Varaždinu, še njegova Postilla na vsze leto. Oboje, Kronika, ki prinaša zgodovino od začetkov

do avtorjevega časa, in Postilla, ki vsebuje pridige za nedelje in za praznike, sta bogata vira za lingvistične, literarno zgodovinske in zgodovinske raziskave kajkavske književnosti. Od sodobnih raziskovalcev sta velik znanstven interes za Vramca pokazala Zvonimir Junković, Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972, in zlasti Alojz Jembrih, ki je v svoji monografiji Antun Vramec i njegovo djelo, Čakovec 1981, v bistvu dopolnjeni in predelani disertaciji dunajske univerze Antun Vramec in seiner Zeit iz leta 1977, pomembno prispeval k poznavanju življenja in dela tega pisca.

Prav tako sodita v sklop Jembrihových prizadevanj faksimilirani izdaji omenjenih Vramčevih del; Postilla je izšla leta 1990, Kronika pa 1992. Tako prvo kot drugo sta izdala Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz Varaždina in Kršćanska sadašnjost iz Zagreba. Posebej v zvezi z Vramčevo Kroniko pa sledi, da je bil faksimile pripravljen po edinem popolnem primerku te redke knjige, shranjenem v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani; drugemu znanemu primerku v Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci v Zagrebu manjka namreč naslovni list. V priloženi spremni študiji razpravlja Jembrih o Vramčevi Kroniki kot prvem zgodovinskem delu in hrvaškokajkavskem knjižnem jeziku 16. stoletja, o virih Vramčeve Kronike, o popisu zgodovinskih del in kronik v tako imenovanem Kodeksu 260, o strukturi in vsebini Kronike, o sliki papeštva v Vramčevi Kroniki, o zagrebškem primerku Vramčeve Kronike, o naslovni strani Vramčeve Kronike, o Vramčevi Kroniki v slavistični strokovni literaturi, o jeziku Vramčeve Kronike, o tiskarskih in drugih napakah v Kroniki, o prislovu (adverbu) »prvle« v Kroniki, o pomenu lingvima »slovenski« v Vramčevi Kroniki, o Janezu Mandelcu in njegovi tiskarni v Ljubljani; sledijo nemški povzetek, literatura in še nekateri drugi dodatki.

Izdaja je četrti faksimilirani ponatis iz vrste Mandelčevih ljubljanskih tiskov. Kot prvega je leta 1973 Časopisno in grafično podjetje »Delo« izdalo Jurija Dalmatina prevod svetopisemske knjige Jezus Sirah iz 1575, ki je prvi ohranjen Mandelčev ljubljanski tisk in prva v Ljubljani natisnjena slovenska knjiga. Izjemno lepo opremljena izdaja je bila namenjena za darilo in ni bila v prodaji. Zato je naslednje leto isto delo izšlo tudi v zbirki Monumenta litterarum Slovenicarum pri Mladinski knjigi. Obema izdajama je napisal spremno besedo podpisani. Tretja je faksimilirana izdaja zadnjega Mandelčevega ljubljanskega tiska, to je Jurija Dalmatina Catehismus iz leta 1580. Unikat, shranjen v Evangelisches Diözesanmuseum, Fressach, je bil predloga faksimilu, ki ga je tam leta 1986 izdal Verein für evangelische Glaubensüberlieferung in Kärnten. Spremno besedo je napisal Oskar Sakrausky.

V mojem še neobjavljenem referatu na simpoziju »Reformacija na Slovenskem« v Ljubljani leta 1987, ki vsebuje povzetek dosedanjega vedenja o Mandelcu, seznam evidentiranih ali le po naslovu znanih tiskov v domnevnem časovnem zaporedju, kronološki pregled dosedanjih razprav s kratko označbo rezultatov in nekaterih odprtih vprašanj, navajam za dobro stoletje raziskav o Mandelcu 31 avtorjev v Sloveniji, Avstriji in na Madžarskem in 74 bibliografskih enot, kar je za razmeroma ozko vprašanje enormna številka. Raziskave so intenzivnejše ob koncu prejšnjega in ponovno v zadnjih desetletjih tekočega stoletja. Glavna raziskovalca v prvem obdobju sta bila Theodor Elze, po izgonu zadnjega ljubljanskega predikanta po več kot 250 letih prvi pastor ljubljanske protestantske cerkvene občine, in graški bibliotekar Friedrich Ahn. Za zadnja desetletja pa je značilno povečano zanimanje za Mandelca in njegovo delo tako v Avstriji (Oskar Sakrausky, Karl Semmelweis) kot na Madžarskem (Gedeon Borsá, Evamaria Zsigmondy) in pri nas (Branko Berčič, Branko Reisp, Primož Simoniti, Marijan Smolik). Na dan so prišli še nekateri Mandelčevi ljubljanski tiski, evidentirani so bili njegovi knjigoveški izdelki, zelo je izpopolnjena slika Mandelčevega delovanja na Gradiščanskem in Madžarskem. Zaradi omenjenih raziskav Alojza Jembriha in zaradi novih političnih okoliščin na Hrvaškem pa je postala hrvaška kajkavska knjižna in kulturna preteklost in z njo Mandelčevo delovanje v tem prostoru dodatno interesantna tudi na Hrvaškem, tako da se število avtorjev in raziskav še povečuje.

Poleg raziskav in izdaj iz kajkavske književnosti pa so bili v zadnjem času na Hrvaškem objavljeni tudi novi pogledi na izvor Mandelčeve tiskarne. Vprašanje je načel Milan Pelc v študiji Biblija priprostih, Zagreb 1991, kjer obravnava ilustracije hrvaških in slovenskih knjig 16. stoletja. Na osnovi nekaterih domnev postavlja Mandelčevo tiskarno v kontekst s tiskarno Rudolfa Hoffhalterja, potujočega tiskarja v nekaterih mestih vzhodne Madžarske v letih 1573 in 1574. Vse to pa dokazuje, da sta Mandelčevo življenje in delovanje tako in drugače vseskozi aktualna.

Branko Reisp

Alain Corbin, **Pesthauch und Blütenduft : Eine Geschichte des Geruchs**. Fischer Taschenbuch Verlag, 1991 (1. izdaja 1988), 375 strani.

Corbinova knjiga, ki je v Franciji izšla že leta 1982, je tako doma kot v tujini po pravici naletela na izjemno ugoden odziv. Alain Corbin, profesor zgodovine na univerzi v Toursu, se je v tem svojem delu dotaknil izredno zanimive in precej »šokantne« (glede na še nedavno veljavno pojmovanje zgodovine) teme. Spopadel se je namreč z zgodovino vonjev in vplivov vonja na družbo in odnose v njej. Časovno njegov tekst obravnava približno 150 let, od sredine 18. do konca 19. stoletja, ko naj bi se po njegovem mnenju odigral temeljit preobrat na področju »smradoslovja«. Značilnost tega obdobja je bil tudi prehod k boljše dišeči družbi, ko se predvsem višji sloji trudijo s prikrievanjem telesnega zadaha, začno skrbeti za higieno in se množično selijo v zračnejša in svetlejša stanovanja z ustrezno kanalizacijo.

Ta »renesansa« pa je bila v sredini 18. stoletja še precej oddaljena. Avtor nas tako najprej popelje med »vonjalce« Seine in nas seznanj z vlogo strokovnjakov Société Royale de Médecine pri »razsmrjevanju« greznic in nadzoru nad rvanjem z nesnago, ki so jo imeli za vir kužnih miazem. Vonj je torej kot diagnostično sredstvo ali merilni instrument zapustil sfero živalskega, na področje poželjenja in sle omejenega čuta. Nos postane po prepričanju higienikov 18. stoletja dragocena alarmna naprava in pripomoček